

УДК 141.572(477)

**THE MAIN FACTORS OF THE CONSOLIDATION OF UKRAINIANNESST
IN THE POST-COLONIAL ERA****ОСНОВНІ ЧИННИКИ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСТВА
У ПОСТКОЛОНІАЛЬНУ ДОБУ****Voropaeva T.S. / Воропаєва Т.С.***к. психол. н., доц. / c.p.s., as.prof.*

ORCID: 0000-0001-8388-7169

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Volodymyrska Street 60, 01601

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, вул. Володимирська 60, 01601

Анотація. Стаття присвячена проблемі консолідації українства у постколоніальну добу. Обґрунтовано актуальність дослідження процесів консолідації українського суспільства та українства загалом. Зміни в соціокультурних та пізнавальних ситуаціях вимагають від українознавства як інтегративної науки розробки нових методів, концепцій та методологій для адекватного вивчення України та українства в складному, змінюваному світі. Метою статті є виявлення основних вимірів та факторів консолідації сучасного українства. На основі інтегративного підходу аналізуються основні чинники сучасних консолідаційних процесів. У статті розглядається категоріальний статус поняття «постколоніалізм», визначається його сутність і основні риси. Автор аналізує розроблені в рамках соціальної філософії підходи до питання оптимізації процесів консолідації. У статті розглянуто особливості соціальної консолідації, що є основою стабільності політичної системи, її здатності до збереження суверенітету та територіальної цілісності держави. Були виявлені основні виміри та чинники консолідації українства у постколоніальну добу. В сучасних умовах процес консолідації українського суспільства залежить від здатності політиків і громадян знаходити шляхи вирішення існуючих суперечностей між ними в різних сферах життя.

Ключові слова: консолідація, постколоніалізм, українство, чинники консолідації, громадяни України.

Вступ. Актуальність досліджень, присвячених консолідаційній проблематиці, зумовлюється тим величезним значенням, яке вони мають в житті нових незалежних держав, що сформувалися у постколоніальний період на пострадянському просторі. Подальший цивілізаційний розвиток і побудова в Україні громадянського суспільства на принципах демократії, гуманізму, верховенства права, ринкової економіки, політичного й культурного плюралізму вимагає загальнонаціональної єдності. Надзвичайно важливою у цьому плані є проблема консолідації української політичної нації. Проте в сучасних умовах значно актуалізується проблема консолідації не тільки української політичної нації, але й світового українства як транскордонної, трансдержавної і трансконтинентальної спільності. Особливо зростає інтерес до вивчення умов, чинників та механізмів такої консолідації. Ця проблема є однією з ключових у сучасному українознавстві.

Треба мати на увазі, що коли мова йде про консолідацію українства, то у

цьому випадку окреслюється нове дослідницьке поле, яке змушує науковців перейти з рівня політичної нації на вищий рівень – транскордонний, трансдержавний і трансконтинентальний. У цьому випадку постають і нові завдання, зокрема, забезпечення нормального функціонування та розвитку всіх складових, які утворюють матрицю транскордонної консолідації українства (об'єднуючої ідеї, спільної ідентичності, спільного культурно-інформаційного простору, соціального капіталу (комплекс зв'язків, підтримуваних на основі базових норм і цінностей, які поділяються більшістю членів даного соціуму, що уможливорює налагодження ефективної взаємодії, соціальної підтримки та взаємної довіри) тощо).

Консолідація українства у постколоніальну добу розглядається з позицій інтегративного підходу, який дозволяє поєднати напрацювання українознавства, соціальної філософії, постколоніальних студій, історіософії, консолідології, політології, соціології, соціальної психології тощо, а також критично проаналізувати результати попередніх постколоніальних досліджень, присвячених міждисциплінарному аналізу соціокультурної спадщини колоніалізму, різноманітні концепції, розроблені в рамках релігієзнавства, літературознавства, соціально-економічної географії, гендерних студій тощо (М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, Ф. Фанон, У. Дюбуа, Е. Саїд, Х. Бхабха, Г. Гріффіт, Б. Ешкрофт, Г. Співак, Х. Тіффін та ін.).

У попередніх дослідженнях нами було враховане запроваджене Ф. Тьоннісом розрізнення понять «суспільство» та «спільнота» [1], що базується на двох різних типах соціального зв'язку (слід розрізняти різні аспекти соціальних та етнічних зв'язків – предметні, буттєві, когнітивні, емоційно-вольові, мотиваційні, ціннісно-сміслові, моральні, естетичні, релігійні тощо). Якщо спільнота є результатом спільного природного буття та взаємодії людей, пов'язаних однаковою походженням, подібними поглядами, спільною долею та устремліннями, то суспільство є продуктом цілеспрямованої діяльності раціонально організованих інститутів і базується на конвенції, угоді, спільних інтересах тощо. Саме тому світове українство необхідно розглядати не як спільноту, а як спільність [1].

Умови, чинники й засоби оптимізації процесів консолідації різних груп українства можна виявити, якщо врахувати такі теоретико-методологічні засади: а) необхідно розрізняти поняття «згуртування», «консолідація», «інтеграція», «солідаризація» та ін.; б) дослідження має бути спрямованим на розрізнення різних рівнів і типів консолідації (кожен з них має свою специфіку та механізми реалізації); в) характер консолідації визначається її спрямованістю, дієвістю та результативністю, в першу чергу, просоціальною чи асоціальною, проукраїнською чи антиукраїнською спрямованістю (зокрема, відомо, що асоціальні групи й кримінальні угруповання швидше консолідуються, ніж просоціальні групи, що у асоціальних груп індекс згуртованості часто буває вищим за індекс згуртованості просоціальних груп; цей феномен пояснюється тим, що згуртування асоціальних груп відбувається на більш примітивних засадах (прагнення швидкої наживи, нетрудового збагачення, задоволення найпростіших потреб, страх перед лідером, егоїстична

мотивація тощо), ніж згуртування просоціальних груп) [1]. Зміни в соціокультурних та пізнавальних ситуаціях вимагають від українознавства як інтегративної науки розробки нових концепцій і методологій для адекватного вивчення України та українства в складному, змінюваному світі. Метою статті є виявлення основних вимірів та факторів консолідації сучасного українства.

Основний текст.

Отже, проблема, на вирішення якої спрямовується дане дослідження, – консолідація українства як транскордонної, трансдержавної і трансконтинентальної спільності у постколоніальну добу. При цьому потрібно враховувати, що постколоніальна доба (яка розпочинається відразу після здобуття незалежності колишніми колонізованими країнами) в Україні поєднує: 1) процеси деколонізації української людини й українського соціуму (ментальності, світогляду, колективної ідентичності, суб'єктності, соціально-політичних уявлень тощо), 2) процеси реколонізації (відтворення самими колонізованими уявлень, ідеалів, пріоритетів, ментальності й поведінки колонізаторів як на індивідуальному, так і на колективному рівні), 3) новітні неокolonіальні впливи та ін. [1].

Відомо, що постколоніальні явища – це нова реальність, яка виникла в другій половині ХХ ст. (після Другої світової війни) через соціально-економічні, культурно-історичні та суспільно-політичні причини, а також в результаті активного поширення процесів гуманізації та демократизації в рамках загальнолюдської цивілізації загалом. Постколоніальні дослідження (як своєрідне міждисциплінарне відгалуження європейської та світової соціогуманітаристики) утвердились і стали доволі популярними в кінці 1980-х – середині 1990-х рр. Постколоніальні дослідження були спрямовані на всебічне осмислення імперсько-колоніальної складової у життєдіяльності багатьох соціумів, країн і держав. Звичайно, колоніальні явища (загарбання територій завойованих народів, нещадна економічна експлуатація, поширення колонізаторської ідеології, нав'язування завойованим і пригнобленим народам цінностей імперського центру, психологічне пригнічення тощо) існували задовго до того, як постколоніальні дослідження утвердились як окреме міждисциплінарне відгалуження соціогуманітаристики. Зрозуміло, що вивчення постколоніальної реальності є дуже важливим і актуальним для усіх країн, які раніше були республіками в межах СРСР, хоча постколоніальний дискурс недостатньо осмислений і абсолютно не інституціалізований у багатьох нових незалежних державах, зокрема, і в Україні.

Інтегративний підхід до вивчення поставленої проблеми передбачає пошук спільного поняття для позначення всіх процесів об'єднувального характеру (згуртування, консолідації, інтеграції, солідаризації, інклюзії та ін.), які відбуваються в середовищі українства. Таким спільним поняттям є термін «кон'юнктивні процеси» (найактивніше досліджував цей феномен О. Кармадонов [3]), на відміну від «диз'юнктивних процесів». Отже, процесуальний вимір об'єднання вітчизняного й зарубіжного українства репрезентується взаємопов'язаними процесами згуртування, консолідації, інтеграції, інклюзії та солідаризації. При цьому консолідованість макрорівня не

може існувати без консолідованості груп на мікрорівні, але консолідованість мікрорівня може існувати й без консолідованості макрорівня. Консолідація мега- і макрорівня відбувається дуже складно і має багато відмінностей від консолідації мікро- й мезорівня.

Сьогодні постає реальна необхідність систематизації та концептуалізації існуючих досліджень, присвячених проблемі об'єднання спільнот і суспільств (див. праці таких дослідників, як Дж. Александер, Е. Арато, Х. Арендт, Ф. Армстронг, С. Арнольд, Л. Бартон, У. Бек, А. Бергсон, М. Бернард, Г. Д. Блумер, Е. Брондолло, П. Бурдьє, І. Валлерстайн, Е. Васта, М. Вебер, М. Вользер, Е. Геллнер, Е. Гідденс, Д. Гіддінгс, Е. Дюркгейм, Т. Еткінс, А. Зандер, Х. Зандкюлер, Г. Зіммель, Е. Іззатдуст, Я. Капеллер, Т. Карл, Д. Картрайт, У. Кімплін, Дж. Коен, Л. Козер, Е. Колерс, Дж. Колман, С. Кондор, О. Конт, К. Левін, М. Лем, М. Лібретті, Дж. Лінц, Д. Локвуд, Н. Луман, А. Макінтайр, Б. Малиновський, А. Мелуччі, Р. Мертон, Дж. Г. Мід, Х.-Г. Нолль, Р. Патнем, Т. Парсонс, М. Платтнер, Р. Раддай, Дж. Роулз, У. Самнер, А. Сен, П. Сорокін, Г. Спенсер, Г. Терборн, А. Турен, Ф. Тьонніс, Ф. Уолкенстейн, М. Уольцер, М. Уотерс, Л. Фестінгер, М. Фуко, Ф. Фукуяма, Ю. Хабермас, Р. Хайєк, С. Хантінгтон, Дж. Хоманс, К. Шмітт, Ф. Шміттер; Г. Авцинова, Є. Агеева, М. Альошина, Г. Андреєва, А. Ахієзер, В. Бабинцев, Г. Вайнштейн, І. Варзар, Н. Велика, В. Вітюк, Є. Герасимов, Л. Гудков, А. Данилов, В. Євтух, М. Зверєв, В. Іванов, М. Ільїн, К. Іманалієв, Л. Іонін, І. Ісаєв, В. Капіцин, О. Кармадонов, О. Картунов, І. Клямкин, Г. Копилов, Н. Копцева, С. Кравченко, І. Кресіна, В. Кривопусков, М. Кудряшова, В. Кузнецов, В. Лапкін, В. Левашов, І. Лєскова, В. Локосов, Є. Магда, Ю. Матвєєнко, С. Михайлова, М. Ніколаєва, Р. Нугаєв, А. Окара, О. Оржель, І. Паніна, В. Пантін, О. Паслер, С. Патрушев, С. Перегудов, В. Петровський, О. Полюшкевич, М. Попов, М. Попович, В. Радаєв, М. Рац, В. Роїк, М. Руткевич, А. Самарін, Б. Слепцов, М. Степико, В. Стьопін, С. Тарутин, Н. Тихонова, В. Толстих, М. Урнов, В. Федотова, А. Філіппов, І. Халій, І. Шапіро, О. Шкаратан, В. Шульц, В. Ядов, Т. Янсон, В. Ярська та ін. [2; 3; 5]). Всебічний аналіз стану досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі і власна науково-дослідна робота дозволяють виявити умови, чинники й механізми консолідації українства у постколоніальну добу, а також засоби оптимізації процесів консолідації різних груп у межах України.

Відомо, що умови – це необхідні обставини й ресурси, які сприяють чомусь або комусь. Такими умовами, що сприяють розгортанню консолідаційних процесів, є спільний комунікативний і культурний простір, вільна циркуляція інформації, природні, геополітичні та історичні умови, ефективно діючі соціальні мережі, оптимальний рівень інформаційної безпеки та толерантності, наявність достатньої кількості свідомих і відповідальних людей у середовищі вітчизняного й зарубіжного українства тощо.

Будь-які кон'юнктивні процеси можуть зумовлюватися як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Основними чинниками цих процесів є безпекові, геополітичні, громадянсько-патріотичні, демографічні, духовно-світоглядні, етнокультурні, інтелектуальні, культурно-історичні, мовні, морально-етичні,

національно-культурні, оборонно-захисні, освітньо-виховні, політичні, правові, психологічні, релігійні, соціально-економічні, суспільно-політичні, художньо-естетичні та ін. Але керівники нашої держави не завжди розуміють реальну силу цих чинників. Наприклад, Інформаційне агентство «Інтерфакс – Україна» повідомило, що 22 серпня 2016 р., у Києві, під час урочистої академії з представниками української діаспори «Українці світу – Україні» Президент України П. Порошенко заявив: «єдність України та консолідація українців є моїм головним пріоритетом» [4]. Але при цьому Президент України не врахував того, що коли в країні високий рівень корупції поєднується з низьким рівнем довіри до влади, коли у країні розрив між багатими та бідними є занадто великим (за різними даними в Україні більше 60% громадян живуть за межею бідності), то в такому суспільстві з'являється соціальна відчуженість, антагонізми й протистояння, зростає соціальна напруга. А всі кон'юнктивні процеси потужно гальмуються... У таких умовах можлива передусім консолідація проти влади, яка довела громадян до такого стану.

Отже, необхідно враховувати, що консолідація мега- та макрорівня відбувається дуже складно і має багато відмінностей від консолідації мікро- та мезорівня. Зокрема, у постколоніальних країнах найшвидше і найпростіше відбувається консолідація на мікрорівні, а найважче – на макрорівні (через низький ступінь суспільної довіри й соціальної відповідальності, а також через недостатньо розвинуте громадянське суспільство тощо). Новітня історія України показує, що консолідація на мезо- і макрорівнях у постколоніальному українському суспільстві гальмується недостатнім рівнем самоорганізації громадян у багатьох регіонах держави, відсутністю довіри до влади, конструктивних вертикальних зв'язків між громадянами і владою, тривалою авторитарністю державного управління, існуванням неадекватних суспільно-політичних уявлень, деформаціями ментальності, світогляду та поведінки людей в умовах колоніалізму й неокolonіалізму. Одним з ключових чинників, які гальмують процес консолідації українського соціуму, є соціальна нерівність.

Активізації консолідаційних процесів у сучасному суспільстві сприяють не тільки спільні цілі (які є актуальними й невідкладними), інтереси, базові цінності, але й формування спільної ідентичності, цілісного світогляду, конструктивні самоорганізаційні практики, відновлення суб'єктності (як індивідуальної, так і колективної), формування соціальної відповідальності та критичного мислення тощо. Створення оптимального рівня інформаційної безпеки держави є однією з провідних умов консолідації українського соціуму. Важливою складовою процесу консолідації українського суспільства є подолання регіональної сегментації та загрози дезінтеграції України.

Характер консолідаційних процесів визначається спрямованістю спільної діяльності (просоціальною чи асоціальною, проукраїнською чи антиукраїнською), її дієвістю та результативністю. Оптимізація процесів консолідації суспільства передбачає повноцінне функціонування основних вимірів консолідаційного процесу: когнітивного, емоційного, цільового (наявність спільних цілей, які є актуальними й невідкладними для захисту національних інтересів сучасної України), ціннісного, ідентифікаційного,

мотиваційного та організаційного (в першу чергу, самоорганізаційного, який включає і традиційні, і нові форми та практики самоорганізації), а також наявність просоціальної і проукраїнської спрямованості спільної діяльності та ціннісної (а не інструментальної) залученості індивідуальних і колективних суб'єктів у подібну діяльність. Саме такі практики консолідують як громадян України, так і зарубіжне українство. Однією з таких практик є волонтерство.

Соціокультурна, протестна, національна, громадянсько-політична самоорганізація соціуму виступає системоутворюючим чинником формування громадянського суспільства, яке, у свою чергу, здатне активізувати консолідаційні процеси не тільки у межах української політичної нації, але й у рамках світового українства. Для оптимізації консолідаційних процесів у сучасному українському суспільстві необхідно використовувати накопичувальні, зберігальні й трансляційні механізми. Розгортанню кон'юнктивних процесів сприяє залучення когнітивних, афективних та конативних механізмів (афіліація, адаптація, атракція, ідентифікація, категоризація, ритуалізація, соціалізація, експектація, емоційне зараження, емпатія, навіювання, наслідування, переконання, співпереживання, переконання, глибинне спілкування, нормо- і смислоутворення та ін.).

Наші дослідження показують, що кон'юнктивні процеси в середовищі вітчизняного й зарубіжного українства переважно мотивуються: 1) національними інтересами України; 2) необхідністю боротьби за незалежність і суверенітет України, за відновлення її територіальної цілісності, за її демократизацію та європеїзацію; 3) прагненням до гідного життя громадян України; 4) відповідальністю за долю Батьківщини; 5) бажанням припинити гібридну війну на теренах України [1].

Висновки. У статті було розглянуто особливості консолідації як українського суспільства, так і світового українства загалом. Були виявлені основні виміри та чинники консолідації українства у постколоніальну добу. В сучасних умовах процес консолідації українського суспільства залежить від здатності політиків і громадян знаходити шляхи вирішення існуючих суперечностей між ними в різних сферах життя. Головними чинниками консолідації вітчизняного й зарубіжного українства є спільні архетипи й уявлення, ідеї та ідеали, цілі та цінності, потреби та інтереси, горизонтальний колективізм, відкритість і доброзичливість, взаємна довіра та взаємодопомога, спільні завдання і спільна діяльність, спільна пам'ять і спільна ідентичність, патріотизм, спільна мова, національна ідея, діалогічні взаємини, кооперантна взаємодія, конструктивна мотивація, узгодженість вчинків та дій, розвинуте громадянське суспільство, авторитетні (неолігархічні) еліти, демократичний стиль лідерства й керівництва, спільний ворог тощо. Дуже важливим є домінування кон'юнктивних практик над диз'юнктивними, суспільний консенсус навколо фундаментальних світоглядних принципів, а також баланс вертикального та горизонтального напрямків кон'юнктивних процесів.

Таким чином, консолідованість світового українства є основою стійкості вітчизняного соціуму, здатності громадян до збереження й захисту суверенітету і територіальної цілісності Української держави, їх спроможності забезпечити

сталий політико-правовий та соціально-економічний розвиток суспільства, а також важливою загальнолюдською цінністю, яка уможливорює не тільки існування, але й подальший цивілізаційний поступ України.

Література:

1. Воропаєва Т. С. Теоретико-методологічні засади дослідження консолідації українства у постколоніальну добу // Українознавчий альманах. – 2016. – Вип. 19. – С. 11-15.
2. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. – М.: Канон, 1996. – 432 с.
3. Кармадонов О.А. Солидарность, интеграция, конъюнкция // Социологические исследования. – 2015. – № 2. – С. 3-12.
4. Порошенко: Єдність України та консолідація українців є моїм головним пріоритетом. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/365148.html>
5. Хабермас Ю. Политические работы. – М.: Праксис, 2005. – 368 с.

Abstract. Introduction. The article is devoted to the problem of consolidation of Ukrainianness in the modern world. In the introduction the urgency of research processes of consolidation of Ukrainian society and Ukrainianness in general. **Main text.** The changes in the socio-cultural and cognitive situations require from Ukrainian study as integrative science the development of new methods, concepts and methodologies to adequately investigating Ukraine and ukrainianness in a complex changing world. The purpose of the article is to reveal the main dimensions and factors of consolidation of Ukrainianness. On the basis of the integrative approach, the factors of modern consolidation processes are analyzed. The article considers the analyses of categorical status of the notion «postcolonialism», specifies its essence and main features. The author analyze the established within the social philosophy approaches to the issue of optimization of consolidation processes. The article considers the specifics of the social consolidation, which is the basis of stability of the political system, its abilities to maintenance of the sovereignty and territorial integrity of the state. **Conclusions.** Were revealed levels and types of social consolidation, character of consolidation processes, the main measurements and factors of the consolidation of Ukrainianness in the post-colonial era. Under the current challenges, the process of consolidation of Ukrainian society depends on the ability of politicians and citizens to find ways to solve the existing contradictions between them in various spheres of life.

Key words: consolidation, post-colonialism, Ukrainianness, factors of consolidation, citizens of Ukraine.

References:

1. Voropayeva T.S. (2016). Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennya konsolidatsiyi ukrayinstva u postkolonial'nu dobu [Theoretical and Methodological Principles of the Consolidation of Ukrainianness in the Post-Colonial Age] in *Ukrayinoznavchyy al'manakh* [Ukrainian Studies Almanac], issue 19, pp. 11-15.
2. Dyurkgeym E. (1996). O razdelenii obshchestvennogo truda [On the division of social labor], Moscow, Kanon, 432 pp.
3. Karmadonov O.A. (2015). Solidarnost', integratsiya, kon'yunktsiya [Solidarity, Integration, Conjunction] in *Sotsiologicheskkiye issledovaniya* [Sociological research], issue 2, pp. 3-12.
4. Poroshenko: Yednist' Ukrayiny ta konsolidatsiya ukrayintsiv ye moyim holovnym priorytetom. (2016). [Poroshenko: Unity of Ukraine and the consolidation of Ukrainians are my top priority]. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/365148.html>
5. Khabermas YU. (2005). Politicheskiye raboty [Political works], Moscow, Praxis, 368 pp.

Статья отправлена: 15.04.2018 г.

© Воропаева Т.С.